

BİLGİ ÇAĞINDA DEĞİŞEN SOSYAL HAREKETLER: SANAL EYLEMLER

Yılmaz BİNGÖL*
Nihal TANRIVER*

Özet: Bu çalışmanın amacı, Sanayi Toplumundan Bilgi Toplumuna yaşanan toplumsal değişimlerin sosyal hareketlerin tür ve niteliğine etkisini göstermektir. Teknolojik ilerlemelerin katkısıyla üretimin yapısında dönüşüm yaşandığı görülmüş; ücret tabakalaşmasıyla orta sınıfın mavi yakalı işçilerine, teknoloji ve hizmet sektörünün beyaz yakalı bilgi işçileri de eklenmiştir. Bu bağlamda orta sınıfın yapısı içinde sosyal hareketlerin gerçekleştiği yerde, aktörlerinde ve konularında teknolojinin etkisi incelenmektedir. Kişisel bilgisayar kullanımıyla internet hayatımızın her alanına girmiş; iletişim hiç bu kadar hızlı, ucuz ve özgür olmamıştır. Çalışmada elde edilen bulgular; internet üretim, dağıtım ve hizmet merkezi olmasının yanı sıra aynı zamanda bir sosyalleşme platformu olarak da kullanıldığını göstermektedir. İnteraktif doğası tepkilerin gösterilmesine fırsat vermekte bu sayede sosyal hareketler sokaklardan sanal dünyaya, sanal eylemler vasıtasıyla taşınabilmektedir. Sanal eylemler, sosyal hareketlerin sanal dünyadaki yansıması olup bilgi toplumunun bir ürünüdür. Zaman ve mekân sınırlamasını ortadan kaldırarak kişilerin katılımını sağlamakta ve rahatsızlığın küresel bilinirliğini de arttırmaktadır. Sanal hareketler otoriteler karşısında belli bir bağımsızlığa sahip oluşu, yeniden şekil alabilen yapısı ve fiziksel kusurların katılımı etkilemiyor olmasıyla kapsayıcıdır. Toplum yapıları üretim koşullarından etkilendiğinden öncelikle bilgi toplumunun dinamiklerine kısaca değinilecektir. Sosyal hareketler, teknolojik gelişmeler ve internetin kullanımındaki artış ile bilgi toplumunda yaşadığı değişim ve dönüşüm incelenerek sanal hareketlerin aktörleri, meydana geldiği alan ve konuları örnekler vasıtasıyla tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Bilgi Toplumu, Sosyal Hareketler, İnternet, Sanal eylemler.

CHANGING SOCIAL MOVEMENTS IN INFORMATION AGE: ONLINE MOVEMENTS

Abstract: The purpose of the present study is to show that the social changes which have seen from industrial society to information society, affect on the social movement's type and character. Contribution of the technological improves, the production structure's conversion has been observed; the information workers of the technology added to the blue-collar workers of the middle-class, with the fee stratification. In this context, the affect of technology is on the place, actors, and topics of the social movements in the structure of the middle-class are analyzed. The internet is in the every area of our lives with personal computers and the communication has never been so fast, cheap and free. The findings reveal the internet a center which includes production and distribution services as well as using as a socialization platform. By its interactive nature, the social reactions have the opportunity to be moved from streets to the virtual world by virtual actions on the internet. Virtual movements are a reflection of the social movement on the virtual world and also the movements are the product of the information society. The virtual actions increase the global awareness of the inconveniences and provide a backdrop for individual participations with removing limitation of the place and the time. Also, the independency against to the authority, being capable to the re-shape and despite the physical defects of the body; they are comprehensive. First of all, the study will address to mode of production on information society. Secondly, the transformation of the information society will examine in terms of using internet. Finally, the samples the virtual movements will discuss in the context of actors, issues and the place which the social movements has become.

Key words: Information society, Social Movements, Internet, Online Movements

1. Bilgi Toplumu ve Sosyal Hareketler

Toplum yapısı tarih içinde üretim ile şekillenmiştir. Üretimin nasıl, hangi amaçla, kimler tarafından ve kimler için yapıldığı, kendine has bir düzenin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Üretimin faktörleri olan üretim araçları, üretim güçleri ve üretim ilişkileri bu üretim düzeninin birer parçalarıdır ve üretim araçlarının en ilkel insan “emeği”, en ilkel emek nesnesi ise “doğa” olduğu zamandan beri ilerleyerek değişmektedirler. Gün geçtikçe bilginin önemi artmakta, onun nasıl kullanıldığına bağlı olarak geliştirilen teknoloji hayatımızı kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Hançerlioğlu 1986; s. 483–485). Birey’in doğa ile birebir mücadelesi dönemi geride kaldığından, artık üretim süreci toplumsal ilişkiler çerçevesinde

* Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ybingol@yahoo.com

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, nisan.1982@hotmail.com

gerçekleşir. Bu nedenledir ki; yeni bir üretim aracı, hem yeni üretim sürecini hem de yeni üretim ilişkileri doğurur.

Üretim biçimi, birbirleriyle uyumlu ya da çelişkiye düşen; çatışan yada işbirliği yapabilen üretim ilişkileri ve üretim güçleri olup toplum yapısına şekil verirler. Örneğin; üretim ilişkileri toplumun yapısını, bireylerin örgütlenişini, ekonomik, sosyal, siyasal ve hukuk kuruluşlarını belirleyici faktördür. Üretim araçları, üretim güçlerinin değişmesine bağlı olarak farklılaşması, üretim ilişkilerini de etkilemektedir (Hançerlioğlu 1977; s.19-80). Üretim biçimi değişen toplumun yapısı değişir, toplumsal-ekonomik oluşumlar farklılaşır (Hançerlioğlu 1986; s. 453). Özellikle beşeri sermayenin vasıflı-vasıfsız işçi, yönetici, beyaz-mavi yakalı, girişimci, uzman, eğitimci; üretimin geliştirilmesi ve verimliliğin artması için planlama, araştırma, geliştirme faaliyetlerinde bulunan kişi ya da ekonomik politikaları geliştirmede sahip olduğu sosyo-ekonomik fonksiyonuna göre toplumsal yapı içindeki yeri de değişmektedir (Erkan 1993; s 24-30).

Alt yapı toplumun temelini oluşturuyorsa, altyapıyı bir arada tutan, geliştiren ve değiştiren “üst yapı” unsurları bulunur. Bunlar alt yapıyla etkileşim halinde olan örgütlenmeler; düşünceler, ideolojiler ve ilişkilerdir. İnsanlar nasıl yaşayabilmek için üretim yapıyor ve üretimi kolaylaştırmak için araçlar üretiyorlarsa; üst yapıya konu toplumsal ilişkiler içinde; siyasal, felsefi, dinsel, hukuksal, ahlaksal vb. düşünce ve kurumları da üretirler (Erkan 1993; s.28). Bu nedenle, her alt yapının kendine özgü bir üst yapısı olmakta; hukuk, ahlak, din ve siyasal vb. kurumlar buna göre belirlenmektedir (Hançerlioğlu 1986; s.463-464. Erkan 1993; s.23).

Toffler’in ifadesi ile bilgi toplumu, tarım ve sanayi uygarlıklarından sonraki Üçüncü Dalga Uygarlığı’nın başlangıcıdır. Toffler, Her bir uygarlık dönemi kendine özgü bir sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik yapıya sahip; her uygarlık dalgasının insana, tabiata ve topluma yönelik bir açıklama biçimi/modeli olduğunu söylemektedir (Kagan 1982; s.I-II. Toffler 1981; s.10-12). Sanayi uygarlığı, Newton’un nedensellik anlayışına göre şekillenmiş (Toffler & Heidi 1996; s.18); neden sonuç eksenindeki toplumsal yapı (Toffler 1981; s.20-38), toplumsal ve siyasal davranış biçimlerimiz şekillendirmiştir. Bu anlayış, sadece evren ve doğanın değil, toplumun ve insanların da sabit, önceden kestirilebilecek yasalara göre davrandıkları inancı da bu anlayıştan beslenir (Toffler & Heidi 1996; s.20-25). Oysa bilgi toplumunda nedensel ilişkilerin belirleyiciliği yerini farklılıklara, farklı akıllara bırakmıştır. Daha esnek ve rölatif argümanların daha elverişli açıklamalara sahip olduğu yönünde yaygın bir kabul söz konusudur (Toffler (tarihsiz); s.105-107). D.Bell’e göre bilgi toplumunun ilk özelliği malların üretiminden hizmetlere yönelik olarak belirtmektedir (Bell’den aktaran Bozkurt, 1997 s.23-24).

Toplum yapısındaki değişim; rahatsızlık duyulan konuları ve aktörleri, sosyal hareketlerin gerçekleştiği yer ve eylem repertuarını da değiştirmektedir. Örneğin, bilgi toplumunda bilgi ve iletişim teknolojisiyle sınırlarının ortadan kalkması ve ekonomik olarak küreselleşme yeni bir unsur olarak toplumların gerçekliğine yerleştirmiştir. İletişim teknolojilerinin gelişmesi ulus devletlerin sınırlarını küçültmekle beraber; yerel kimliklere dayalı örgütlenmelere bütünleşme fırsatı yaratmaktadır (Erkan 1993; s.80-98). Bilgi toplumu çok merkezli fonksiyonel toplum yapısına dönüşürken; sosyal hareketlerin görülme sıklığı artmaktadır. Elem repertuarları genişlerken, eylemlerin siyasi iktidar ve demokratik kurumlar üzerindeki etkileri artmaktadır. Katılımın önemli bir faktör olduğu bilgi toplumunda demokratik kurumlar için şöyle bir tespit yapılabilir: sanayi toplumundaki parlamenter sistem katılımcı demokrasiye, toplumun itici gücü işçi hareketlerinden sosyal hareketlere kaymaktadır (Erkan 1993; s. 80-98).

Bilgi toplumundaki birey ise girişimci, üretici ve yaratıcı yeteneğini kanıtlamaya ve kendini gerçekleştirmeye yöneleceğinden, sanayi toplumunun yalnızlaştırılmış bireyinden daha aktif

bir kimliğe doğru evirilmektedir (Erkan 1993; s. 80-98). Bireysel bağımsızlığı yaratan bilişim teknolojileri, bireylerin ortak değer ve tatminlere doğru yönlendirilmesini sağlamak ve gönüllü topluluklar, sosyo-ekonomik sürecin öznesi durumunda gelmektedir. Bilgi toplumunda müşterek katılım ve sosyal yarar belirleyici olmaktadır. Sanayi toplumunun karşılaştığı işsizlik, savaş ve faşizm gibi sorunlara gelecek şokları; kişisel terör eklenmektedir. Sanayi toplumunun son aşaması olan kitlevi tüketim toplumu yerini kitlevi bilgi toplumuna bırakmaktadır (Erkan, 1993, s.69). Sosyal hareketlerde bu paralelde sanayi çağındaki örneklerinden farklı olarak hem kitlesel hem bireysel girişimciliğe dayalı örneklerin bir arada görülmesini sağlamaktadır.

Bilgi toplumundaki gelişmeler kısa sürede üretimin ve verimliliğin artmasına yol açmakta ve yeni teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri de teşvik etmektedir. Bilgi toplumundaki tüm bu gelişmeler diğer dünya ülkelerini de kısa zamanda etkisi altına almış ve uluslararası alanda ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanda entegrasyonu beraberinde getirmiştir. Yeni teknolojilerin üretimde kullanılması, ekonomik ve politik alanda değişimlere yol açmıştır. Değişimler ise sosyal hareketlerin görülmesi için elverişli bir ortam yaratmış, konuları çeşitlendirerek aktörlerin sayısını arttırmış; eylem biçimlerini ve eylemlerin gerçekleştiği alanları alışılmışın dışına çıkarmıştır. Enformasyon gücünün artması, teknolojik gelişmenin kimlikleri yeniden tanımlaması; sanayi toplumunda çizilen sınırları kaldırmaktadır.

Bilgi toplumunda yeni teknolojilerin kullanımı ve üretim sürecinde yaygın hale gelmesiyle, sanayi toplumundan farklı bir işbölümü ve uzmanlaşma ortaya çıkmıştır. Ekonomik sistemdeki değişim yeni meslek ve uzmanlık alanları yaratmış ve böylece toplum yapısındaki değişimin unsurlarından biri olmuştur (Erkan 1993; s.80-90). Özellikle orta sınıfın ücret tabakalaşması yarattığı ve orta sınıfın sistemle daha çok çözülmesi gereken rahatsızlığı olması nedeniyle toplum yapısı sosyal hareketlerin niteliğini belirlemektedir. Ücret tabakalaşmasıyla sosyal alana yeni katılanlar örgütlenerek toplum içinde var olma çabasına girişmiştir. Siyasi alanda, bu grupların birbirleriyle ya da siyasi iktidarla mücadelesi sahnelenmektedir (Erkan 1993; s. 70-104).

Sosyal hareketlerin aktörleri hem hareketin tabanını oluşturmakta hem de hareketlerin yapısını belirlediğinden mavi ve beyaz yaka oranına ilişkin şu tespit önemlidir. 1951 yılında A.B.D.'de mavi yakalı işçi sayısı bütün çalışanların yüzde 50'sini oluşturuyorken, bilgi toplumunda aktif nüfus içinde tarım ve sanayinin payı azalmakta, hizmetler sektörünün payı artmakta ve bilgili, nitelikli insana gereksinim duyulmaktadır (Aktan ve Tunç1998; s.118-134). Drucker'a göre bilgi toplumunda ihtiyaç duyulan yeni işçi, eğitilmiş insan ya da diğer adıyla bilgi işçisidir. Eğitilmiş insan doğrudan doğruya yeni toplumun amblemi, simgesi, bayrakçısıdır. Feodal şövalye ortaçağ için, burjuva kapitalist toplum için ne ise kapitalist-ötesi toplum için bilgili insan o'dur (Bkz. 1994a, s.192 ve 1994b, s.16). Sadler ve Frankel'e göre; endüstri toplumunun otorite, disiplin, bağlılık, erkeklik, fiziki kabiliyetler, rekabet, saldırganlık, tutumluluk, hırs, güvenlik gibi değerlerinin yerini, karşılıklı dayanışma, unisex, özgürlük, bireysellik, gerçek, güzellik gibi iyimser bakış açısını ifade eden değerlerin alacağını belirtilmektedir (Bozkurt, 1997, s.31). Sosyal hareketlerde bu kapsamda orta sınıfın yapısına göre şekillenmektedir.

2.Bilgi Toplumunda Teknoloji'nin Katkısı: İnternet ve Sanal Eylemler

Bilişim teknolojilerinin sinerjik yapısı, insanoğlunun davranış kalıplarını da etkilemektedir. Birey ortak değer ve ortak katılıma doğru ilerlemekte; yenilikçi ve yaratıcı çözümler üreterek, toplumu tarih içinde bir kez daha şekillendirmektedir. Sanayi toplumunun itici gücü olan buhar makinesinin yerini bilgisayar almakta; mikrobiyoloji ile insan geni üzerinde araştırma yaparken, diğer yandan güneş sistemimiz dışında büyük arayışımız devam etmektedir.

İmkânlar, hayal gücünün ötesine giderken insanın da düşünce şekli, davranış norm ve gelenekleri de değişime uğramaktadır. Sosyal hareketlerin, bu gelişmeler altında ortak paylaşım, kitlesel ve özel iletişim imkânları yeni rahatsızlık konularıyla, eylem repertuarı gelişmektedir. Bu noktada bilgisayar kullanımının yaygınlaşması ve internetin katkısı büyüktür. Teknolojik gelişme sayesinde dev bilgisayarlar küçülerek ucuzlamış ve kitlevi kullanıma sunulmuştur (Erkan 1993; s.72-74). İnternet ise dünyada yaklaşık 5 milyon bilgisayarı birbirine bağlayan, günde yaklaşık 30 milyon insanın kullandığı, hızla büyümeye devam eden bir bilgisayar şebekesi haline gelmiştir. Belirli bir sahibi ve yeri olmayan, her ölçekten bilgisayarın yararlandığı ve tüm bilgisayar kullanıcılarını ortak ortamda buluşturmaktadır. Böylece Dünya'nın farklı yerlerindeki her türlü bilgiye ucuz ve en hızlı şekilde ulaşmak mümkündür (Williams 1991; s.4-10). Bu durum sosyal hareketleri çeşitli şekillerde etkilemektedir. Körfez Savaşından Bosna Katliamına, Yağmur Ormanlarının yok olmasından küreselleşme karşıtı hareketlere kadar bir çok sosyal hareket konularında hızlı, güvenilir ve ucuz elektronik posta ya da ortak platformlarda paylaşımda bulunulmakta ve tartışmalar yapılmaktadır (Williams 1991; s.8-10).

İnternet ile sunulan yeni iletişim ve ortak platform uygulamaları, karşılıklı iletişimi mümkün kılmaktadır (Toffler 1981; s.442). Böylece bireyin yakınlarıyla olduğu kadar yabancılarla da etkileşimini ve sosyalleşmesini artırmaktadır. Üstelik görünüm, ses tonu, vücut dili gibi görsel işitsel öğeler söz konusu olmadığında, tartışılan konuya yönelmek ve mesaja odaklanmak daha kolay olabilmekte; böyle bir ortamda bireyler kendilerini ifade ederken özgür ve rahat hissetmektedir. Irk, yaş, cinsiyet ayrımı, sakatlık ya da özürlülük, utangaçlık ortadan kalktığı için özgür ve liberal bir iletişim platformu oluşturma potansiyeli taşımaktadır (Kiesler 1986; s.222). Ayrıca, online forumlar kanalıyla çevre, kamu politikaları, eğlence, kanser destek programları gibi bir çok konuda tartışmalar yaratılmakta ve sosyal etkileşim ile sosyal hareketler yaratılmaktadır (Drucker 1995; s.264-265).

Yeni internet teknolojilerinin gelişmesi, bilginin herkese açık, hızlı ve basit ulaşılabilir hale gelmesine yol açmaktadır. Mobil iletişim teknolojisi ve imkânlarının gelişmesi haberleşme ve çalışma için sabit mekanlara bağlı olma zorunluluğunu kaldırmaktadır. Daha ötede yeni internet teknolojisi yeni ekonominin lokomotifidir olurken, ekonomik hayatta şeffaflık ve rekabet hızlanmaktadır. Bu gelişmelerle birlikte dünya açık ve büyük bir pazar haline gelirken küreselleşme ve ekonomik rekabet artmaktadır. Diğer taraftan bilginin öne çıkmasıyla birlikte yeni fikirlerin geliştirilmesi önem kazanmakta, dolayısıyla yeniliğe açık yapılar ile yaratıcı ve yeni fikirler geliştirici insan tipi öne çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yeni yapıya uygun toplumsal ve siyasi ortam açık ve özgürlükçü bir ortam olarak belirmektedir. Post-modernizm ve yeni siyaset tartışmaları da değişen toplumsal yapı ve ortamlarla birlikte gündeme gelmektedir. Bu yapı toplumda ve ekonomide bilginin ve bilgisayarlaşmanın öne geçtiği bir sürece tekabül etmektedir. Bilgi toplumu, bilgi ekonomisi kapitalist-ötesi, sanayi sonrası, dijital toplum gibi farklı şekillerde adlandırılmaktadır. Sosyal hareketler bu yapıya uygun olarak konularını genişletmiştir. Kırsal yapı ve değerlerin değişmesi, göç ve kentleşme, çalışma ve iş dünyası incelemeleri, kadın ve aile konuları öne çıkmaktadır. Ayrıca, sosyal hareketlerin küresel değişmelerle birlikte kültür ve kimlik konuları dini ve etnik kimlikleri devlet-sivil toplum ilişkileri, kentsel gerilim gibi konular hakkında da söyleyecekleri bulunmaktadır (Yılmaz 341-342, Işık 15). İnternet ve bilgisayar 1970'lerden sonra sosyal refah hizmetlerinde ve toplumsal sorunların çözümünde kullanılırken son dönemde bireysel amaçlar ve entelektüel yaratıcılık için kullanılmaya başlanmıştır (Masuda 1990; s.12 & Bozkurt 1997, s.31). Bilgi toplumunun gelişmesinin dinamiğini oluşturan bilgisayar teknolojisi, bir yandan zihinsel emeğin yerini tutarak, diğer yandan ise insanın zihinsel emeğinin çerçevesini genişleterek yaşanan, değişime önemli bir faktör olarak damgasını vurmuştur (Bozkurt, 1997, s.29-30).

Kitle iletişim araçlarının artması, bilgisayar kullanımıyla internet kullanımının yaygınlaşması da bilgi toplumunda sosyal hareketlerin eylem repertuarını genişletmektedir. İnternetin kullanımı iki şekilde olmaktadır:

- İnternetin araçsallaştırılması
- İnternetin sosyal hareketlerin bir alanı haline gelmesi

Eylem repertuarındaki klasikler olarak nitelenen yürüyüşler, mitingler, işgaller ve şiddet eylemleri gibi eylem biçimleriyle; bu sınıflandırmaya girmeyen, şenlikvari eylemlerin örgütlenmesi iletişim halindeki bireylerin ürünüdür. Sosyal hareketlerin interneti araçsallaştırılmasına örnek olarak küreselleşme karşıtı eylemlerin örgütlenme şekli verilebilir.

Bu eylemler “küreselleşme” karşıtlığına paralel aslında “küresel” eylemler olup, coğrafi sınırlılıkları ancak internet üzerinden örgütlenerek aşabilmektedir. Zaman ve mekân sınırlamasından uzakta; interneti, çeşitli sosyal forumları kurmak ve bu sosyal forumlar üzerinden örgütlenebilmek için araç olarak kullanmaktadırlar. Böylece küresel sermaye kuruluşlarının toplantıları protesto edilebilmektedir (Haythornthwaite ve Wellman’dan akt. Tilly 2008; s.164).

20. yüzyılda görsel ve yazılı kitle iletişim araçlarından, 21. yüzyıldaki daha kişisel iletişim yollarına geçilmektedir. İletişimin yeni biçimi sosyal grupların paylaşımını arttırırken – iletişim araçlarına erişemeyenleri – geri kalanı dışlamaktadır. Bu açıdan her aracın yaptığı gibi internet ve mobil iletişimde kendi başına bazı bağları güçlendirip organize olmayı kolaylaştırabilir. Sosyal hareketlerin oluşmasının fikri ve düşünsel düzeyinden eylem repertuarına kolaylık sağlayabilir. Bunların dışında, teknolojinin kullanım biçimi sosyal hareketlerin örgütçülerin ve eylemcilerin alanına girmesiyle o teknolojiyi kullananlarla yakınlaştıkları kadar; kullanmayanlarla uzaklaşabilirler. Dünya geneline bakıldığında ülkelerin internet bağlantısı ve mobil iletişim olanaklarından aynı oranda yararlanmadığı açıktır. Batı toplumlarının teknolojik gelişmeleri yönlendirmesi ve bu teknolojileri kullanımındaki baskınlığı bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse internetin gelişimi kullanımı Batı toplumlarına ait olması nedeniyle bu teknolojinin resmi dili İngilizcedir. Web siteleri, elektronik dilekçeler, elektronik tartışma siteleri, kişiler arası e-mail mesajları, cep telefonları, taşınabilir radyolar sayesinde iletişimin koordine edilmesi ile daha çok insana ulaşma imkânı yaratılmaktadır. Bu örneklerden de görüleceği gibi sosyal hareketler interneti bir araç olarak kullanabilmektedir.

Lance Bennett’a göre sosyal hareketler teknolojik imkânlarla bazı değişimler geçirmektedir. İşçi hareketleri gibi geleneksel sosyal hareketlerdeki yoğun ağlar yerine iletişim ve koordinasyon temelli gevşek bağlar kurulabilmektedir. İnternet sosyal hareketlerin konuları arasındaki geçiş hızını arttırmaktadır. Sosyal hareketlerin yöneldiği konuların hızla değişmesi ve yüz yüze etkinlik olanağının sınırlı olduğu durumlarda sanal eylemler ile internet, sosyal hareketlerin gerçekleştiği yeni bir alan olma potansiyeli taşımaktadır Yerel sorunların genele yayılmasını sağlayarak yerel eylemcilerin radikalleşmesini önleyebilir. Sosyal hareketler her zaman geniş kaynaklara sahip olamayabilir, ulusal düzeyde örgütlenmiş zengin kaynaklı diğer hareketler karşısında interneti eylem biçimi olarak kullanarak stratejik avantaj sağlayabilir (Bennett 2003; s. 143-168).

İletişimsel hareketin bir formu olarak internet, sosyal hareketler üzerinde dönüştürücü bir etkisi olmuştur. İnternet tabanlı hareketler “erken dönemde görülen ideolojik tanımlı ve siyasi iktidara yönelik yapılanan, koalisyonlarla genişleyen ve önde gelen bir kuruluşun-örneğin

sendika gibi- çevresinde örgütlenme” kapasitesini zayıflatma, tutarlı ve süreklilik düzeyleri değiştirebilme gibi olumsuz yanları olabilir (Bennett 2003; s.2). Tarrow sosyal hareketlerin devletlerarası transferinde internet kullanımının yaygınlaşmasına bağlamakta; ulus ötesi protestoların ittifakların organizasyonu kolaylaştırdığını ifade etmektedir. İnternetin sosyal hareketler için yeni bir gerçekleşme alanı haline gelerek protestoların sokaktan sanal dünyaya sanal eylemler ile taşındığı görülmektedir. Bu nedenle sanal eylemler sosyal hareketlerin yeni fenomeni olarak kabul edilmektedir. İnternete ise aktivist zincirleri arasında bir eylem biçimi, bilgi transferi ve paylaşımı için hızlı bir kaynak olarak bakılmaktadır (Anderson 1991’den akt. Tarrow 1998). İnternetin büyük bir öneme sahip olduğunu, sosyal hareketler için iletişim ve bilgi aktarım kolaylığından öte bir anlam taşıdığını, sosyal ağlar ve sosyal hareketlerin yapıları ile önemli ölçüde uyuştuğunu düşünülmemektedir (Bennett 2003; Clark and Themudo 1993: 112; Myers 2001; Wellman and Giulia 1995’den akt. Tarrow 1998). Bu teorisyenler, sosyal hareketlerin tutarlı, hiyerarşik olarak örgütlenmiş yapılara sahip olduğunu söylemekle birlikte; internetin kendi başına bir organizasyon biçimi olabilmesine kısa bir adım kaldığını söylemektedir (Bennett 2003; s.2).

İnternet, sosyal hareket ağlarının ideolojik tutarlılığını azaltabileceği söylenmekle birlikte merkezkaç etkisi de yaratabilir. Aslında bu durum internet tabanlı sosyal hareketlerin bir özelliğidir. Müttefiklerle koalisyonlar kurmak ve “düşmanlarla” savaşmaktan öte, internetin bireysel eylemciler için de imkân sağladığı gözlenmektedir. Bu eylemciler internet üzerinden sanal eylemlerde bulunmaktadır. Çünkü internet bireysel eylemler için “do-it-yourself” ideolojik üretimleri için imkân sunmaktadır. Bennett bu tarz protestoların özellikle yüksek kalite düzeyindeki iletişim araçları sayesinde olduğunu söylemektedir (Bennett 2003; s.7’den akt. Tarrow 2003).

Sanal eylemler ile internet, protesto kampanyalarını hızlı bir şekilde bir sonraki adıma taşımaktadır. Ayrıca, 1960’lardan beri yaşanan gelişmelerle internet sosyal hareketleri hızlandıran bir etki yaratmaktadır (Rosenthal and Schwartz 1989’dan aktaran Tarrow). Sanal eylemler, potansiyeli sayesinde ulus üstü mekânda sosyal hareketlerin oluşmasını sağlamaktadır. Sanal eylemler örgütlenme kolaylığı ile yüz yüze gelmeyen aktivistler arasında sinerji yaratılmasını sağlayabilir. Bennett bu durumu şöyle ifade etmiştir "en genel düzeyde, küresel protestolara internetin çeşitli kullanımı olmadan var olamayacağı açıktır." İnternet kullanımı sosyal hareketlere aktivistler arası iletişimi sağlayacak hızlı ve esnek bir yapı sağlar (Tarrow 2003; s.10-20). Sanal eylemlerin örgütlenme alanları arasında sosyal paylaşım platformları bulunmaktadır. Facebook, Twitter, My Space gibi paylaşım-sosyal ağ sitelerine örnek verilebilir. Sanal eylemler ve bireysel girişimcilik için bir başka platform ise Blogger, Wordpress gibi blog siteleridir. Aynı zamanda çevrim içi oyunlarla da sosyal ağlar yaratılmaktadır. Bu sitelere ve platformlara üye olan herkes potansiyel bir sanal eylem destekçisi olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda birçok kişiye kolaylıkla ulaşma imkânı vermektedir. Kullanıcılar, üyeler ve site yöneticileri potansiyel aktörlerdir.

Sanal eylemlerin internet repertuarına katkıları arasında hedef internet adreslerinin hacklenerek ekran karartılması ve yine hedef internet sitelerinin hacklenerek giriş sayfasına mesaj bırakılması hatta internet siteleri geçici olarak değil tamamen de çökertilmesi sayılabilir. Sanal eylemlerde katılımcı sayısı önemlidir. Özellikle forum siteleri ve paylaşım ağlarında olabildiğince çok üyeye ulaşılması hedeflenmektedir. Forum ve paylaşım ağları dışında mail zincirleri ve üye grupları vasıtasıyla sanal dünyada dolaşıma giren belli bir formatta hazırlanmış bilgilendirici maillerle farkındalık yaratılmaktadır. Konuya daha çok dikkat çekmek için arama motorlarının aktörleri yönlendireceği internet siteleri kurularak, sanal ortamda buluşma noktaları oluşturulmaktadır. Sanal eylemler ile belli marka ve ürünlerin boykot edilmesi, internet üzerinden sanal ortamda grev yapılması diğer eylem türleridir.

İnternetin, eylemlilik (*mobilization*) sürecinde kişiler arası iletişimin yerini tamamen aldığını

söylemek doğru olmayacaktır. Irak'ta yaşanan savası protesto etmek için 15 Şubat 2003 tarihinde Almanya'da gerçekleştirilen eylemlerdeki katılımcılar üzerinde yapılan bir araştırma bunu doğrulayan bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmaya göre, “katılımcıların %11'i gösterileri internet sitelerinden öğrenirken, %6'lık bir oran elektronik posta gruplarından öğrenmiştir. Buna karşılık, gösterilerden, arkadaşları, tanıdıkları ve komsuları sayesinde haberdar olanların oranı % 31'dir.” (Rucht'dan akt.Tarrow, 2005, s. 137). Sosyal hareketler ve özeldede küreselleşme karşıtı hareketler açısından internetin yaygın kullanımı bilginin kolay ve hızlı bir şekilde yayılması gibi birtakım kolaylıklar sağlamakla beraber, birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Dünya üzerinde her coğrafyanın internet teknolojisine sahip olmadığı düşünülürse, bunun özellikle Kuzey ve Güney'deki eylemciler arasında bir eşitsizliğe yol açabileceği söylenebilir (Tarrow 2005; s.138). Türkiye'de küreselleşme karşıtı hareketler bakımından internetin kullanıldığı görülmekle birlikte internet* üzerinden plan, eylem ve örgütlenmenin yaygın olmadığını söyleyebiliriz.

Sosyal hareketler ve sanal eylemleri birbirini dışlayan değil birbiriyle işbirliği içinde olan iki kavram olarak düşünülmelidir. Klasik sosyal hareketler grev, miting, yürüyüş gibi eylem biçimlerini barındırıyorsa aynı tür eylemler sanal olarak da gerçekleşme potansiyeli taşımaktadır. Birçok örnekte internet üzerinden örgütlenme ile klasik sosyal hareket eylemleri gerçekleştiği görülmektedir. Hatta internet üzerinden yapılan sanal eylemlerin örgütlenerek süreklilik kazanma potansiyeli olabilir. Sanal eylemler ve klasik eylem repertuarının birbiriyle grifit ilişkiler kurabilir. Öncelikle sokaklarda gerçekleşen bir eylem aynı şekilde internet ortamında sanal eylemlere ilham olabilir. Terside mümkündür. Sanal olarak gerçekleşen eylemler sokak gösterilerine de dönüşebilir. Ancak, internetin ulaşım ve katılma kolaylığına klasik eylemlerin ulaşması güç olduğundan sanal eylem aktörleri her zaman daha fazla olacaktır. Klasik eylemler ve sanal eylemler için örnek olarak Fiji'li feminist örgütleri verebiliriz. Fiji'li feminist örgütler ilk başta Birleşmiş Milletler'in düzenlediği toplantılarda kurdukları bağları tartışma grupları ve ortak internet sitelerine taşımışlardır. Çevrecilik, kadın hakları, yoksul ülkelerde zengin pazarlar için çalışan düşük maaşlı ve sağlıksız işyerlerine muhalefet olarak şekillenen sosyal hareketler internet ve web siteleriyle birlikler kurmuşlardır (Tilly 2008; s.178–186).

3.Sanal Eylemler Örnekleri

Sosyal hareket aktörleri organize olmak, hareketin yayılmasını sağlamak için internet siteleri kurmaktadırlar. Indymedia†, Znet‡ gibi siteler aracılığıyla gerçekleştirilen hareketler, sosyal hareketlerin iletişim kurmak ve bilgiyi paylaşmak için buldukları yöntemlerden biridir. Indymedia, 1999 yılında gerçekleştirilen Seattle eylemleri sırasında kurulmuş bir ağıdır. Bu ağ kendini, “gerçeğin radikal, doğru ve tutkulu söylemlerinin yaratılması için kolektif bir şekilde hareket edilen bir medya ağı” olarak ifade etmektedir (Bennett 2005). Eylemcilerin bilgi alışverişi kolaylıkla sağlanabilmektedir. Bunun yanı sıra, internetin sosyal hareketler açısından, bilgi paylaşımını aşarak toplumsal bir ağ (network) yaratmak bakımından önemli olduğu ve bunun kolektif eylem bakımından bir “araç” olarak kabul edilebileceği de söylenebilir (Tarrow, 2005, s. 136).

Örneğin, 16 Nisan 2000 tarihinde Washington'da IMF ve Dünya Bankası'na karşı gerçekleştirilen eylemler sırasında 603 grup, teknolojinin gelişimini eylem repertuarlarının değişmesini beraberinde getiren etkenlerden biri olarak internet sayesinde bir araya gelmiştir

* Bu mail gruplarından bir kaçışunlardır: antikapitalist@yahoo.com savaskarsitlari@yahoo.com barisarockfestivali@yahoo.com izmirbarisveadalet@yahoo.com aktivizm@yahoo.com

† <http://www.indymedia.org/en/static/about.shtml> Erişim 13.01.2007.

‡ Direniş ruhu yaşıyor” sloganıyla hareket eden Z iletişim araçlarının bir parçası olan ve 1995 yılında kurulmuş olan Znet, gün içerisinde sürekli yenilenen bilgi aktaran bir topluluktur.

(Radikal, 17-19 Nisan, 2000). Aynı şekilde, 20 Nisan 2001 tarihinde Kanada'nın Quebec kentinde FTAA'ya karşı gerçekleştirilen eylemlerde de gelişen teknolojiye yararlanılarak internet ortamında sivil itaatsizlik girişimleri başlatılmış ve "sanal eylemler" düzenlenmiştir (Radikal, 21 Nisan 2001).

"Go 2EDSA, Wear Black! (2EDSA'ya git, siyah giy!)" mesajı, 16 Ocak 2001'de Filipinler, Manila'da sayısız kişinin cep telefonuna ulaştı. Sadece cep telefonu ile değil internet üzerinden örgütlenen sosyal ağ kullanıcılarının da katılımı sağlandı. SMS'ler, e-maillerle birkaç saat içinde, belirtilen adreste siyah giyinmiş on binlerce eylemci bulundu. Manilalıların EDSA diye kısalttıkları *Epifanio de los Santos Avenue* caddesi, 16 Ocak'ı izleyen dört gün içinde "... bir milyondan fazla insanın-çoğu siyahlar giymiş halde-" gerçekleştirdiği eylemin ev sahibiydi.

Eylemciler, Filipinler devlet başkanı Joseph Estrada'nın yolsuzluk yaptığı ve halkın kisasına el uzattığı gerekçeleriyle, istifasını istiyorlardı. Bu tarihte devam eden ve Estrada'nın yolsuzluğunu inceleyen dava "...10'a karşı 11 oyla takipsizlikle sonuçlandı.". Davanın takipsizlik kararı sonrasında Senato Başkanı istifa etti, göstericiler cep telefonlarıyla EDSA'ya eylemci çağırma devam ettiler. Filipinliler, dava kararından duydukları rahatsızlığı sokakta gösteriler ile duyurdular ve Estrada'yı istifaya çağıran eylemlerine devam ettiler. 18 Ocak 2001 akşamı, 10 kilometre uzunluğundaki insan zinciri el ele tutuşarak yapılan eylemden, sokaklarda açılan pankartlara kadar her türlü gösteri görülmekteydi. Estrada eylemlerin baskısıyla 20 Ocak 2001'de istifa etti (Tilly 2008; s.151-155). Bu eylem mobil iletişimin ve internet üzerinden örgütlenme ile klasik eylem repertuarına kayan bir yapı sergilemiştir. Eylemlerle kolluk güçlerinin müdahalesi ile protestolar sanal ortama da sığmamış böylece sadece

"Teknoloji analizcisi Howard Rheingold, Filipin örneğini, "akıllı kalabalıklar" – "birbirlerini tanımasalar dahi uyum içinde hareket eden topluluk" (Rheingold 2003; s.xii'den akt. Tilly 2008; s.155-156) diye adlandırdığı olgunun habercisi olarak değerlendiriliyor. Rheingold, 1995'de kullanılmaya başlanmasından itibaren kısa mesaj servisini (SMS) Filipinlerin gösterdiği muazzam rağbeti vurguluyor. 2000'e geldiğinde Filipinlerin bin kişi başına düşen 84 cep telefonu, Kosta Rika (52) ve Belize (70) gibi ondan daha zengin ülkeleri geçerken, İzlanda (783) ve Norveç(751)'in çok gerisinde kalıyordu (Tilly 2008; s. 156)". Teknoloji, sosyal hareketlere yeni araçlar vererek, eylem repertuarının genişlemesine katkı sağlamıştır. Filipin örneğinde görüldüğü gibi internet ve mobil iletişim politik olarak çalkantılı ülkelerde, otoritenin kolaylıkla baskı uygulayamayacağı alternatif alanlarda örgütlenme imkânı vermektedir

IBM İtalya çalışanları 2007 yılında, maaşlarına 40 Euro zam isterken firmanın maaşlarından 1000 Euro kesinti yapmasıyla dünyanın ilk sanal eylemi olarak kabul edilen eylemini düzenlediler. Sanal hareketin aktörleri olan IBM İtalya çalışanları bilgi toplumunun yeni beyaz yakalı bilgi işçileri olup eylemi gerçekleştirdikleri yer ise internette "Second Life" adlı sanal gerçekliktir. IBM bir bilgisayar ve program firması olmasıyla eylemin gerçekleştiği yerde firmanın faaliyet gösterdiği alan ile paralellik göstermektedir. *Second Life* adlı sanal gerçeklikteki IBM merkezi önünde, sanal olarak yaratılan aktörler ellerinde pankartlar ile sanal protesto eylemi başlatmışlardır.

IBM çalışanlarının eylem için seçtiği yer, IBM'in online perakende satışlarının yapıldığı yer olup her gün binlerce kişi IBM'den online alışveriş için Second Life'ı ziyaret etmektedir.

İnternet üzerinden yapılan bu eylem bireylerin kimliklerini açıklamalarına gerek duymadığı, fiziksel ve coğrafik sınırlamaları ortadan kaldırdığı ve sanal ortama devletin kolluk güçlerinin müdahalesine uzak olduğundan devam edebilmiştir. Dünya genelindeki IBM çalışanlarını sanal eyleme davet etmeleri ile kapsayıcı bir eylemdir.

IBM Türkiye çalışanları 1 Ağustos 2008'de, IBM İtalya'daki meslektaşları ile aynı yöntemi kullanarak yine Second Life'da eylem yapmışlar ve ilk sanal grevi gerçekleştirmişlerdir. Sanal eylemler, sosyal paylaşım ağlarında, interaktif oyunlarda, bloglarda kullanılan bir eylem türü olmakla birlikte sadece sanal ortamda gerçekleşmemekte, gerçek dünyada da yansımaları olmaktadır. IBM Türkiye çalışanları yasal örgütlenme hakkını kullanarak TEZ-KOOP İŞ sendikasına üye olması ardından yaşanan gelişmeler buna örnek olarak gösterilebilir. Toplu sözleşme haklarını kullanmak için Çalışma Bakanlığına yetki başvurusunda bulunulmuştur. 26 Mart 2008 tarihinde ise Çalışma Bakanlığı 209 IBM çalışanlarının başvurusu onaylanarak 11.06.2008'de IBM'e bildirim yapmıştır. Bu tarihten sonra IBM yönetiminin yasal yollar ile yürütmeyi durdurma girişimleri sonucunda IBM çalışanları sanal greve gitmişlerdir. Sanal eylem repertuarı çerçevesinde sanal olarak grev, miting, gösteri ve basın açıklaması yapılmıştır. Gerçek hayattaki eylemciler sanal oyundaki avatarlarla temsil edildikleri eylemi ilk olarak 1 Ekim 2008'de sokağa taşımışlardır. İnternet üzerinden örgütlenip başlangıçta sokaklarda yapılan eylemlerden farklı olarak bu eylem, sanal gerçeklikte yapılmış sonradan sokağa taşınmıştır.

IBM Türkiye çalışanları sanal eylemlerin sadece bir similasyon ya da gerçek dışı bir eylem olmadığını fiziki dünyada da yansımaları olabileceğini göstermeleri bakımından önemlidir. Bu eylem aynı zamanda bilgi toplumunda mavi yakalılar kadar beyaz yakalıların sendikal örgütlenme konusunda gelişme kaydedilecek yolları olduğu söylenebilir. Beyaz yakalıların sendikalaşma sürecinde hem sanal eylemleri hem de ulusu üstü kuruluşlara şikayet (Örneğin UNI), imza kampanyaları ve seminerler düzenlemek gibi diğer klasik eylem repertuarını da kullandılar. Sonuç olarak mahkeme süreci tamamlandı ve sendika yetki belgesini teslim aldı. Bu eylemler bir üst adım olarak beyaz yakalıları tek çatı altında toplamayı amaçlayan Bilişim Örgütlenme Bürosu'nun kurulmasına neden oldu. İleriki günlerde beyaz yakalıların sendikalaşma faaliyetlerini destekleme amacı taşımaktadır.

Teknolojik gelişmelerin, toplumsal değişimlere yönelik rahatsızlıkların ifadesinde doğrudan ya da dolaylı olarak kullanılmaya başlandığı başka örneklerde verilebilir. Örneğin, küreselleşmenin ve yenedünya düzeninin bütün dünyaya hızlı bir şekilde yayılmasıyla birlikte son yıllarda küreselleşmeye karşı tepkiler de toplu eylem biçimlerine dönüşmeye başlamıştır. Bu tepkiler bilgisayar, internet, ulaşım gibi alanlarda kaydedilen teknolojik ilerlemelerle birlikte giderek uluslararası boyut almaktadır. Yeni dünya düzeni ve küreselleşmeye olan tepkisel hareketlerde vurgulanan tema genellikle IMF, DTÖ ve Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomik kuruluşların politikaları, doğanın tahribi, biogenetik, insan hakları gibi konulardır. Bu hareketlerin bugüne dek uluslar arası düzeyde en büyük başarısı DTÖ'nün Seattle Toplantısını engellemek olmuştur (Aralık 1999). Ayrıca dünya sermaye seçkinlerinin görüş alışverişi yaptıkları Davos merkezli Dünya Bankası Forumu Toplantısında (Ocak 2000) ve BM'nin bir yan kuruluşu olan UNCTAD'ın Bangkok Toplantısında (Şubat 2000), IMF ve Dünya Bankasının Washington DC'deki toplantısında protesto gösterileriyle seslerini duyurmuşlardır (Kazgan 2002; 248-249).

Sonuç

Teknoloji bilgi sahipliğini toplumun belli bir kesiminin ayrıcalığı olmaktan çıkartmıştır. Böylece bilgi paylaşım araçlarının gelişimine bağlı olarak sosyal hareket örgütlenme biçimleri, eylem repertuarları, aktör ve konuları da değişmektedir. Gerek internet üzerinden örgütlenme gerek internetin bir eylem biçimi olarak kullanılmasıyla olsun, sosyal hareketlerin genele yayılmasına yardımcı olmuştur. Mobil iletişim ve internetin günlük yaşama etkin bir şekilde katılması sosyal hareketlere örgütlenme kolaylığı sağlamaktadır. Özellikle güçlü devlet yapılarında ve siyasi olarak çalkantılı dönemlerde tamamen baskı altına alınamayabilir. Böylece Filipinler örneğinde olduğu gibi sosyal hareketlerin oluşmasına yardımcı olur.

İnternetin gelişimi sosyal hareketlere düzenli ve kesintisiz bilgi akışı sağlamıştır. Ulusal otoritelerin denetiminin sınırlı olması, yerel-ulusal-ulusötesi bilginin yayılımını, paylaşımını ve üretimini kolaylaştırmıştır.

Teknolojik gelişmelerle demokrasi ve sivil toplum ulusal çapta değil ulusötesi anlamlar kazanmıştır. Bilgisayar ve internetin katkısıyla 1990’larda uluslar arası çapta örgütlenmiş sosyal hareketlerin etkinliklerine sahne olmuştur. Teknolojik gelişme ile bilgi akışındaki artış, yerel ve bölgesel sosyal hareketlerin uluslar arası destek bulmasını sağlamıştır. Bu eğilim nedeniyle eylemciler ve analizciler bu hareketlerin küresel niteliğine vurdu yapmışlardır. Sosyal hareketlerin 18. yüzyılda başlayan tek düze serüveni toplumsal yapının değişmesi, teknoloji-demokrasi algısının gelişmesi, ekonomik nedenler, kültürel ve sosyal tatminler, uzmanlaşmış örgütler, küreselleşme ile parçalı görünüme kavuşmaktadır. Bir yandan geleneksel işçi hareketleri bir yandan sanal eylemlerle; yerel örgütlenmelerden ulusötesi örgütlenmelerin gösterişli eylemleri yaşamımızda aynı anda var olmaktadır.

Sanal eylemler, fiziki gerçekliği olmayan bir dünyadan sokaklara taşınmakta elle tutulabilir sonuçlar elde edebilmektedir. Sosyal hareketler devlet faaliyetlerinin yönlendirilmesi talebi içerdiğinden, bilgi toplumunun demokrasi niteliğini de etkilemektedir. Bilgi toplumunda sosyal hareketler, devlet ve sivil toplum dengesini kurmayı amaçlamaktadır Sosyal hareketler, müzakereci yöntemle devletin toplumsal düzenlemeler, kamusal politikalar ve sivil toplum-devlet arasındaki ilişkilerin demokratikleştirilmesini talep etmektedir.

Tocqueville, toplum yapılarındaki değişimin siyasetin şekli ve üslubunu da değiştirdiğini belirtmektedir 21.yüzyıla geldiğimizde ekonomik ve siyasi krizlerle birlikte demokratik yönetim altındaki ülkelerin otoriterleşmeye başladığı görülmektedir. Böylece internet ve sanal eylemler; yasal düzenlemelerin uygulamasında yeterince özgür olunmadığı durumlarda bir alternatif örgütlenme ve tepki gösterme ortamı haline gelme potansiyeli barındırmaktadır. Bir taraftan otoritenin güçlenmesi diğer yandan teknolojik olanaklar, bilgi toplumunda bireyin özerklik ve özgünlük kazanıp özne olarak öne çıkmasına yardımcı olmaktadır.

Yurttaşlık kültürü ve orta sınıfta ücret çeşitlenmesine bağlı olarak yaşanan değişim, geleneksel demokratik yapılar olan meslek örgütleri, sendika tipi organizasyonların yapılarına IBM çalışanlarının gerçekleştirdiği sanal grev, miting gibi deneyimlerini katmaktadır. Hem sanal hem realite de eylemler aynı anda gerçekleşebilmektedir. Sanal eylemlerin coğrafi imkânsızlıkları ortadan kaldırması, bilinirliği arttırarak örgütlenme kolaylığı sağlamasıyla önümüzdeki dönemde bu eylem şekline daha sık rastlayabiliriz. Otoriter yönetimlerin baskısından uzakta alternatif bir alan yaratıldığından eylemlerin etkinliği artabilmektedir.

Bilgi toplumu yapısal olarak sanayi toplumunun güvenlik ağırlıklı ve ekonomik nitelikteki sorunlarına ilaveten, sosyal hareketler vasıtasıyla kültürel ve kimlik ağırlıklı sorunlar da tartışılması sağlanmakta, bilgi toplumunda müşterek katılım ve sosyal yarar belirleyici olmaktadır. Sanal eylemler bu noktada farklılıkların ifade hürriyetlerini destekleyebilecek potansiyeli bulunmaktadır. Toplumsal değişimin itici gücü, işçi hareketlerinden sivil hareketlere kaymaktadır. Sosyal hareketler, geleneksel devletten, siyasal ve ekonomik demokrasiden, sivil topluma ve sivil demokrasiye geçişte demokrasinin genişletilmesine, derinleştirilmesine ve hatta yeniden tanımlanmasına katkıda bulunacaktır.

Toplumlar önceki yüzyıllarda olduğu gibi yine ekonomik krizler, savaşlar, demokratikleşme ve otoriterleşme eğilimleri ve sermayenin el değiştiren yarattığı hasarları düzeltmeye çalışacakları yeni yüzyıl daha yaşayacaklar. Demokratik ülkeler olumsuz koşullar ile bir miktar otoriterleşirken, otoriter ülkeler demokratikleşme eğiliminde olacaklar. Sanal eylemler internet, bilgisayar teknolojileri ve mobil iletişim ile otoriter yönetimlere karşı sokaklardan daha özgür bir alan sağlama potansiyelleri ile sosyal hareketleri bir sonraki adıma taşıyabileceklerdir.

KAYNAKÇA

- Aktan, Can ve Tunç, Mehtap, "Bilgi Toplumunun Doğuşu ve Gelişimi," *Yeni Türkiye Dergisi*, Ocak-Şubat 1998, ss.118-134.
- Bennett, W. Lance (2005), "Social Movements beyond Borders: Understanding Two Eras of Transnational Activism", Donatella Della Porta & Sidney Tarrow (eds.), *Transnational Protest and Global Activism*, içinde, Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lanham,
- Bozkurt, Veysel (1997), *Enformasyon Toplumu ve Türkiye*, İstanbul, Sistem Yayınları.
- Della Porta, Donatella ve Tarrow, Sidney (2005), "Transnational Process And Social Activism: An Introduction", Donatella Della Porta & Sidney Tarrow (eds.), *Transnational Protest and Global Activism*, içinde Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lanham,
- Della Porta, Donatella (1995), *Social Movements, Political Violence and the State: A Comparative Analysis of Italy and Germany*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Drucker, Peter F. (1994), *Yeni Gerçekler* (Çev. Birtane Karanakçı), Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 315; Tarih Dizisi: 25.
- Erkan, Hüsnü (1993), *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, Genel Yayın No:326, Bilim Dizisi:8, 2.Baskı.
- Hançerlioğlu, Orhan (1977), *Düşünce Tarihi*, İstanbul, Remzi Kitapevi, Üçüncü Baskı.
- Hançerlioğlu, Orhan (1986), *Ekonomi Sözlüğü*, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 15, İstanbul Remzi Kitapevi, Altıncı basım.
- Kazgan, Gülten (2002), *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, Gülten (1981), *Üçüncü Dalga Uygarlığı ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kiesler, Sara (1986), "Thinking Ahead: The Hidden Message in Computer Networks", Harvard Business, Volume 64, No:1, January-February 1986, aktaran *Communication for Future, Critical Connections*, Office of Technology Assessment, OTA-CIT-490, Washington D.C., U.S.Government Printing Office U.S.A. 1990.
- Masuda, Y. (1990), *Managing in the Information Society*, Basil, Blackwall, Cambridge.
- Tarrow, Sidney (1998), *Power in Movement, Social Movements and Contentious Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Tarrow, Sidney ve Doug McAdam (2003) "Scale Shift in Transnational Contention". *Paper Presented to the International Conference on Transnational Contention*, Villa Serbelloni, Bellagio, July.
- Tilly, Charles (2008), *Toplumsal Hareketler*, (Çev.Orhan Düz), İstanbul, Babil Yayınları
- Toffler, Alvin (1981), *Üçüncü Dalga*, (Çev: Ali Seden), İstanbul, Altın Kitaplar.
- Toffler, Alvin (Tarihsiz), *Dünyayı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?* (Ç. M. Çiftkaya), İstanbul, İz Yayınları.
- Toffler, Alvin ve Toffler, Heidi (1996), *Yeni Bir Uygarlık Yaratmak – Üçüncü Dalganın Politikası*, (Çev: Zülfü Dicleli), İstanbul, İnkilap Kitabevi.
- Williams, Frederick, (1991), "The New Telecommunications", *Infrastructure for the Information Age* içinde The Free Press, New York, U.S.A.
- Yılmaz, Aytekin (2001), *Çağdaş Siyasal Akımlar: Modern Demokraside Yeni Arayışlar*, Ankara, Vadi Yayınları.
- Gazeteler
- Radikal*, 17 Nisan 2000.
- Radikal*, 19 Nisan 2000.
- Radikal*, 21 Nisan 2001.